

CÂTEVA ASPECTE ALE PRESEI BISERICEȘTI DIN ȚARA NOASTRĂ PÂNĂ ÎN ANUL 1918

Pr. Dr. Iustin Androne

ROMA - Centrul Ortodox de Studii Teologice

„Sfântul Cuvios Dionisie Exiguul”.

Păreră cea mai răspândită cu privire la o istorie a presei constă în aceea că ea datează doar din epoca modernă, păreră care pentru România este relevantă odată cu începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și din această cauză este greu de conturat. Vorbind despre istoria presei, Pierre Albert afirma fără echivoc: „Obiectul istoriei presei este greu de delimitat, pentru că ai domă altor ramuri ale istoriei generale, istoria presei nu se poate construi și nici nu se poate înțelege fără o constantă în revenire la evoluția societății în ansamblu”¹. Într-adevăr, presa este domeniul care reflectă cel mai fidel starea politico-economică, culturală, socială și religioasă a vremii, mai precis modul de a fi al unui popor.

Așa după cum preciza profesorul universitar și academician Camil Mureșanu,

„s-a început prin a se observa că fenomenul colportării de știri își are originea în răspunsul la curiozitatea oamenilor încă din epocile primitive, de a afla ce se întâmplă în jurul lor. Omul dorea, de fapt, să fie prevenit asupra primejdiilor ce s-ar abate asupra lui. Chiar în cazul comunităților mai puțin avansate existau mijloace de comunicare pentru folosul de obște, cum ar fi cele auditive, optice (focul și fumul) sau diverse alte semne: crengi rupte și așezate într-un anumit fel, scrijelituri pe scoarța copacilor etc. Acestea toate constituiau sisteme de transmitere a informațiilor”².

Pentru necesități administrative, marile și micile state ale Antichității sau ale Evului Mediu au creat sisteme de colectare și difuzare de informații prin care mesagerii

¹ Pierre Albert, *Istoria presei*, traducere de Irina Maria Sile, Iași, 2002, p. 8.

² Camil Mureșanu, *Etape și probleme din istoria presei în epoca modernă*, Cluj-Napoca, 1994, p. 9.

transmiteau, oral sau în scris, noutăți care puteau fi aduse la cunoștința unui public mai mult sau mai puțin larg, fie de către un vestitor oficial, fie prin pancarte-afiș. O formă veche de gazetărie la romani poate fi socotită colecția *Analele Pontifilor*, iar pentru a înlesni provinciilor să se familiarizeze cu ordinea romană s-a creat așa numita *Acta publica*, relatând informații asupra tuturor evenimentelor întâmplare în vastul Imperiu Roman³.

Renașterea, apoi Reforma, au adus o serie de lucruri noi interpretabile, iar marile descoperiri au lărgit orizontul european. La sfârșitul Evului Mediu, primele ziare, adică publicațiile în manuscris, nu aveau periodicitate și apariția lor era în funcție de un eveniment socotit senzațional. În afară de aceste publicații-manuscris, unii bancheri, cum erau cei din familia Fugger din Augsburg, și-au organizat un serviciu propriu de presă, ziarul manuscris fiind trimis tuturor sucursalelor băncilor sale și întreprinderilor în legătură cu Banca Fugger⁴.

Istoria presei este indisolubil legată de descoperirile ulterioare în domeniul tiparului, așa cum a fost cea a lui Johann Guttenberg între 1438-1454, care creează la Strasbourg și apoi la Mainz mașina de tipărit, invenție care se răspândește destul de rapid în cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea⁵. Tipografii au fost primii editori ai ziarelor tipărite în Europa către finele secolului al XV-lea, redactând sub forma unor mici caiete de 4, 8 sau 16 pagini, o serie de publicații cuprinzând istorisirea unor evenimente importante. Aceste jurnale numite *relationes* în latină, *occasionnels* în franceză, *zeitungen* în germană, *gazetasi* sau *corantas* în italiană, erau vândute în marile orașe prin intermediul comerțului ambulant⁶.

Informația periodică tipărită a apărut odată cu schimbările culturale majore, vizibile deja în aproape toată Europa Occidentală în secolul al XVII-lea. Febra publicațiilor cuprinde în același timp și lumea slavă, căci la Sankt Petersburg, țarul Petru cel Mare pune bazele propriului său ziar în 1703, conturând și prin aceasta personalitatea sa de reformator al Rusiei. Perioada revoluționară a dat un impuls puternic gazetăriei de provincie. Astfel, în Franța, alături de vechile publicații referitoare la unele anunțuri care

³ Pamfil Șeicaru, *Istoria presei*, Pitești, 2007, pp. 15-16; Pierre Albert, *Istoria presei...*, p. 11.

⁴ Pierre Albert, *Istoria presei...*, pp. 11, 17, 19.

⁵ *Ibidem*, p. 12.

⁶ Victor Vișinescu, *O istorie a presei române*, Craiova, 2000, p. 8; Pierre Albert, *Istoria presei...*, p. 12.

se transformaseră în adevărate ziare de opinie, au apărut aproape în fiecare departament periodice cu tendințe bine delimitate. Revoluția franceză marchează o etapă fundamentală în istoria presei, definind pentru prima dată principiile esențiale ale libertății acesteia, care vor servi în secolul al XIX-lea drept program revendicărilor jurnaliștilor din lumea întreagă. Așadar, pentru Europa Occidentală epoca de maximă înflorire a ziaristicii cuprinde perioada de la începutul anilor 1870 până la Primul Război Mondial, perioadă care se definește prin libertatea presei câștigată pretutindeni, progrese tehnologice și extinderea jurnalismului, toate acestea stimulate de înființarea agențiilor de presă⁷.

În spațiul românesc, marii domnitori aveau acces la informații din întreaga lume prin intermediul gazetelor apărute în Europa. În acest sens îl putem menționa pe Constantin Brâncoveanu, care în carnetul său, astăzi pierdut, nota însemnări felurite, pomenind mai multe calendare de știri, cum ar fi: *Gran pescator de Chiaraval* sau *Gran cacciator di Lagoscuro*. Dar nu numai domnitorii erau preocupați să cunoască ce se petrece în lume, această dorință fiind manifestată și de ierarhii cărturari ai secolului al XVIII-lea. Astfel, în 1778, printr-o scrisoare, episcopul Chesarie al Râmnicului cerea omului de afaceri sibian, Hagi Constantin Pop, să nu uite să-i trimită *Mercurii politiques*, o importantă gazetă franceză⁸.

Presa românească apare ca mijloc de exprimare al intelectualității în lupta de afirmare a identității unui neam ce trebuia să facă față încercărilor opresive de tot felul, politice și religioase, venite din partea stăpânilor timpului. Primele încercări de a edita reviste și ziare în limba română se întâlnesc în Transilvania, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, într-o epocă de prefaceri economice și sociale care marcau procesul de destrămare a feudalismului. În acest sens, în 1789, la Sibiu, s-a încercat editarea primei gazete în limba română, denumită în actele oficiale *Walachische Zeitung für den Landman* (*Foaie română pentru econom*). Presa periodică transilvăneană poate privi asupra unui respectabil trecut. Istoricul Alexe Jakab Elek, în lucrarea sa intitulată *Istoria literaturii ziaristice transilvane până la 1848*, încearcă să fixeze începutul ziaristicii

⁷ Pierre Albert, *Istoria presei...*, pp. 33-35; Victor Vișinescu, *O istorie a presei ...*, p. 12.

⁸ Nicolae Iorga, *Istoria presei românești*, București, 1999, pp. 11-13; George Potra, „Din corespondența inedită a unor fețe bisericești din Țara Românească cu Transilvania în veacurile al XVIII-lea – XIX-lea”, în *BOR*, nr. 1-2/1965, pp. 136-137.

ardelene pe la sfârșitul secolului al XVI-lea, când a apărut la Nürnberg gazeta intitulată *Siebenbürgische Zeitung*⁹.

Cea mai veche încercare de presă în Moldova a avut loc în 1790, la Iași, în timpul ocupației austriece sub comanda prințului de Coburg. Există informații că la 3 martie 1790 apărea o foaie oficială austriacă, purtând numele de *Weiener Zeitung*, cu următoarele rânduri: „Ca raritate trebuie să mai semnalez că aci va apărea sub titlul: *Courrier de Moldavie*, un ziar care va fi tipărit pe o coloană în limba țării, iar pe cealaltă în limba franceză”. Nu se știe dacă din gazeta proiectată s-a publicat măcar un număr¹⁰.

Deși nu exista o presă de limbă română, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, datorită activității unor cărturari luminați, în rândurile unor pături sociale s-a reușit să se creeze un curent de opinie progresistă. Astfel, la îndemnul scriitorului ardelean Ioan Budai-Deleanu, „translatorul gubernialnic” din Lemberg, Teodor Racoco, a cerut Curții din Viena aprobarea de a tipări *Novele sau gazete românești*, urmărind prin aceasta să editeze o publicație pentru folosul real al românilor transilvăneni ca și al celor de peste munți. În 1821, Zaharia Carcalechi a reușit să pună bazele unui periodic intitulat *Biblioteca Românească*, întocmit în douăsprezece părți, după numărul celor douăsprezece luni, acesta fiind cunoscut ca cea dintâi publicație literară românească¹¹.

Anul 1829 a fost unul de mari reușite publicistice pentru toți românii, pentru că acum, pe lângă *Biblioteca românească*, apărea la 8 aprilie primul ziar în Țara Românească, *Curierul românesc*, condus de Ion Heliade Rădulescu (1802-1872), iar peste câteva săptămâni, la 1 iunie, și întâiul ziar din Moldova, *Albina românească*, având în frunte pe Gheorghe Asachi (1788 - 1869). La 12 martie 1838 apare la Brașov *Gazeta de Transilvania*, care inițial s-a ocupat de probleme privind îmbogățirea limbii și literaturii române, însă pe parcurs a publicat diverse știri referitoare la viața Bisericii, mai ales a celei transilvănene. Așadar, presa românească își are începuturile sigure între 1829-1838, mai precis în 1829 în Țara Românească și Moldova, iar în Transilvania în 1838.

⁹ Vasile Chereșteșiu, „Întemeierea presei românești din Transilvania și activitatea publicistică a lui George Bariț până la izbucnirea revoluției din 1848”, în *Anuarul institutului de istorie*, VI, Cluj, 1963, p. 11.

¹⁰ Nerva Hodoș, Alexandru Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice românești. Introducere*, tom. I, catalog alfabetic (1820-1906), București, 1914, p. 5.

¹¹ I. Hangiu, *Presa literară românească. Articole-program de ziare și reviste (1789-1948)*, vol. I, București, 1968, p. 4; Ioan Lupaș, *Contribuțiuni la istoria ziaristicii românești ardeleni*, Sibiu, 1926, p. 308.

În ceea ce privește apariția presei bisericești, se poate afirma pe bună dreptate că ea face parte din istoria presei românești îndeobște și se conturează în cadrul învățământului teologic. Prima încercare de presă bisericească propriu-zisă s-a făcut încă din 1819, când mitropolitul Dionisie Lupu a înaintat o propunere menită să deschidă largi perspective dezvoltării culturii Țării Românești. Astfel, el cere domnitorului să i se aprobe tipărirea unei „efimeride” pe seama Mitropoliei, adică o gazetă în românește și grecește. Nu cunoaștem răspunsul pe care domnitorul Alexandru Șuțu l-a dat acestei cereri, însă știm că, odată cu hrisovul dat tipografiei, domnitorul nu vorbește nimic despre gazetă, nici atunci, nici cu alt prilej, de unde rezultă mai mult ca sigur că „efimerida” propusă de mitropolitul Dionisie Lupu nu a primit aprobare¹². Ceea ce acesta n-a putut să realizeze pe plan jurnalistic, s-a concretizat la 7 ianuarie 1839, la Buzău, când a fost editată de către ierodiaconul Dionisie Romano și directorul Seminarului buzoian Gavriil Munteanu, prima gazetă bisericească la noi, purtând numele de *Vestitorul bisericesc*. Publicația a apărut doar doi ani, dar și această scurtă perioadă constituie un mare succes, dacă ne gândim că preoțimea de atunci, provenită din rândul grămăticilor, avea un nivel cultural foarte scăzut¹³.

După anul 1840 gazetele bisericești încetează timp de un deceniu din pricina frământărilor politice ale timpului, însă în presa românească premergătoare revoluției din 1848, cât și în cea pașoptistă, se fac câteva referiri la lucrările de traducere ale unor teologi români și se exprimă idei și îndemnuri de unitate națională.

La începutul anului 1849, când Dionisie Romano revine din Transilvania stabilindu-se în mănăstirea Băbeni de lângă Râmnicu Sărat, se începe redactarea gazetei ecleziale intitulată *Eho eclesiastic*. Conținutul acesteia este mult mai variat și interesant decât cel al *Vestitorului bisericesc*, constituind o colecție documentară pentru trecutul Bisericii românești, prin înregistrarea evenimentelor mai de seamă din acei ani. Se pare

¹² Emil Vârtosu, „Din viața și activitatea mitropolitului Dionisie Lupu”, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 4-5/1956, p. 190; Gabriel Cocora, „Periodice buzoiene, redactate și editate de clerici”, în *Glasyul Bisericii*, nr. 3-4/1978, p. 364.

¹³ Gabriel Cocora, *Episcopia Buzăului, o vatră de spiritualitate și simțire românească*, Buzău, 1986, p. 308.

că *Eho ecclesiastic* n-a cunoscut o soartă mai bună decât a primei gazete bisericești de la noi, încetând după numai doi ani de apariție, în august 1852¹⁴.

Între anii 1858-1859 s-a editat la București o publicație intitulată *Predicatorul*, redactată de protosinghelul Dionisie Măldărescu, iconomul Mitropoliei, cuprinzând aproape în fiecare număr articole de istorie bisericească universală, care doreau să dovedească originea apostolică a organizării Bisericii, diverse probleme la ordinea zilei, precum și câte o predică în fiecare număr, pe care orice preot avea datoria să o rostească în Biserică¹⁵.

În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Moldova se făcea simțită tot mai mult nevoia unei revigorări a vieții religioase. În astfel de condiții era necesară apariția unor periodice bisericești care să fie adresate în mod special clerului și în general păstoriților. Prima gazetă eclezială din această zonă a țării, intitulată *Preutul*, a apărut la Iași între anii 1861-1866, fiind redactată de ieromonahul Climent Nicolau și ierodiaconul Inochentie. Chiar dacă trata destul de multe teme teologice, publicația a fost cunoscută prin poziția sa critică față de noua legislație a lui Alexandru Ioan Cuza, devenind incomodă atât pentru domnitor, cât și pentru mitropolitul Calinic Miculescu, un important susținător al politicii acestuia¹⁶.

A doua gazetă bisericească din Moldova, *Predicatorul moralului evanghelic sau al umanității*, a fost editată tot la Iași de către arhimandritul Isaia Teodorescu, la 3 octombrie 1864, remarcându-se printr-o serie importantă de predici la diferite sărbători împărătești, la duminici după Rusalii și la diferite ocazii. Și-a încetat apariția la 8 iulie 1865, însumând până atunci 32 de numere¹⁷.

Cea de-a treia publicație eclezială cunoscută la Iași poartă numele de *Foaia oficială bisericească a Sfintei Mitropolii Moldaviei*, fiind editată de la 1 octombrie 1868

¹⁴ Mircea Păcurariu, „Doi cărturari sibieni îndrumători ai învățământului românesc”, în *Repere sibiene*, III, Sibiu, 1982, p. 227-228; Gabriel Cocora, „Arhimandritul Dionisie Romano, stareț la mănăstirea Sadova”, în *M.O.*, nr. 5-6/1958, p. 383; Gabriel Cocora, *Contribuții la ...*, p. 223.

¹⁵ Emil Nedelescu, „O gazetă bisericească acum 100 de ani”, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 5-6/1958, pp. 422-426.

¹⁶ Gheorghe Burcă, „Publicații periodice religioase din secolul al XIX-lea în Moldova”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 1-2, pp. 55-72; Onisifor Ghibu, *Ziaristica bisericească la români. Studiu istoric*, Sibiu, 1910, pp. 29-41.

¹⁷ Onisifor Ghibu, *Ziaristica...* p. 41; Gheorghe Burcă, „Publicațiile periodice religioase din secolul al XIX-lea în Moldova. *Predicatorul moralului evanghelic sau al umanității*”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 7-8/1976, pp. 508-516.

până la 1 ianuarie 1872 sub îndrumarea mitropolitului Calinic Miclescu. În paginile sale s-a publicat pentru prima oară în limba română lucrarea *Expunerea doctrinei Bisericii creștine ortodoxe* a teologului francez trecut la Ortodoxie, Vladimir Guettée¹⁸.

Rezultă că presa bisericească în zorii apariției ei a fost un factor important în dezvoltarea ziaristicii românești. În Țara Românească și Moldova, încă de la început publicațiile ecleziale s-au concentrat în cea mai mare parte asupra problemelor teologice, alternând ușor cu știri legate de diferite aspecte socio-politice din țara noastră, dar și din străinătate. S-au tratat teme multiple care au vizat istoria Bisericii românești și a altor biserici surori, s-au înserat importante tratate dogmatice, morale, liturgice, dar și chestiuni canonice și practice. Nu sunt neglijate nici aspectele legate de învățământul teologic, marea majoritate a gazetelor ecleziale din această perioadă militând pentru o cât mai intensă culturalizare a clerului. Din nefericire, începuturile presei bisericești la noi au fost umbrite de certurile iscate în urma legilor pe care domnitorul Alexandru Ioan Cuza le-a dat, acestea având serioase urmări în viața Bisericii. Amintim aici, printre altele, poziția redactorilor și colaboratorilor de la *Preutul*, care vor lua atitudine față de politica domnitorului referitoare la anumite aspecte din spațiul eclezial.

În altă ordine de idei, clerul din vechea Românie nu era obișnuit cu limbajul greoi al primelor periodice bisericești. Din acest motiv, dar și din pricina sărăciei, acestea nu vor avea o apariție îndelungată, însă ele vor pune bazele presei ecleziale românești și vor constitui un model pentru viitorii redactori de reviste teologice.

Spre deosebire de primele periodice din Țara Românească și Moldova, care tratau cu precădere probleme teologice și de interes bisericesc, cele din Transilvania și Banat s-au remarcat mai mult printr-un caracter politic, cultural și economic, deși erau redactate de slujitori ai bisericii, fapt care se datora activității multiple pe care trebuia să o îndeplinească Biserica de aici în viața credincioșilor săi¹⁹. Cea mai importantă publicație din această zonă a fost editată la Sibiu în 1853 prin grija marelui ierarh Andrei Șaguna, intitulată *Telegraful Român*. Redactorii săi au fost teologi de seamă ai Bisericii noastre, dintre care notăm pe: Aaron Florian, Pavel Vasici, Visarion Roman, Ioan Rațiu, Nicolae

¹⁸ Gheorghe Burcă, „Publicații religioase din secolul al XIX-lea în Moldova. Foaiea oficială bisericească a Sfintei Mitropolii Moldoviei”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 9-12/1976, pp. 691-710.

¹⁹ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Vol. III, ed. III, p. 353.

Cristea, Matei Voileanu, Remus (Eusebi) Roșca, Nicolae Ivan, Teodor V. Păcățian, Nicolae Regman etc²⁰.

Paginile ziarului au fost înfrumusețate cu importante lucrări ale scriitorilor noștri clasici din toate ținuturile locuite de români, care ne ofereau informații prețioase în legătură cu preocupările lor literare, evenimente din viața personală, precum și necroloagele unor scriitori sau ale altor oameni de seamă, români și străini. De asemenea, în *Telegraful Român* întâlnim creațiile mai multor poeți transilvăneni, cum ar fi: Andrei Mureșanu, Iosif Vulcan, Octavian Goga ș.a. Creațiile populare din toate ținuturile locuite de români au împodobit coloanele periodicului prin diverse colinde, doine, povestiri, anecdote și proverbe. Un loc aparte îl ocupă traduceri din clasicii literaturii universale (Anton Cehov, Alexandru Dumas, Lev Tolstoi etc). Pe lângă acestea, s-au prezentat nenumărate știri privitoare la înființarea asociației culturale „Astra” și la școlile profesionale din Transilvania. Gazeta sibiană publică o serie de articole în care condamnă cu vehemență politica de maghiarizare, prezentând în permanență diversele intervenții ale reprezentanților români în fața guvernului maghiar²¹.

Telegraful Român a fost aproape de marile evenimente din istoria națională (Unirea Principatelor - 1859, Războiul de Independență - 1877, Răscoala țărănească - 1907, Primul Război Mondial - 1916-1918), îndemnând prin articolele sale la dragoste de țară și unitate națională²². De asemenea, publicația a militat neconținut, încă de la apariția

²⁰ Mircea Păcurariu, „Telegraful român la 125 de ani de la apariție”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 3-4/1978, pp. 252-256; Grigore Marcu, „Vocația șaguniană a Telegrafului Român”, în *TR*, nr. 1/1987, p. 6; Gheorghe Papuc, „Telegraful român la 130 de ani de apariție neîntreruptă”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 1-2/1983, p. 111; Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna, monografie istorică*, București, 1999, p. 194.

²¹ *TR*, 31 ianuarie, nr. 12/1878, p. 46; 2 februarie, nr. 13/1878, p. 49-50; 31 ianuarie, nr. 12/1878, p. 45; 27 februarie, nr. 17/1857, p. 68; 23 aprilie, nr. 32/1855, p. 128; 28 ianuarie/8 februarie, nr. 8/1865, p. 31; 1 iunie, nr. 43/1857, p. 172; 7 septembrie, nr. 71/1857, p. 284; 21 august, nr. 66/1857, p. 264; 12 octombrie, nr. 81/1857, p. 324; 1/14 aprilie, nr. 36/1906, p. 149; 1 decembrie, nr. 106/1944, p. 1; 29 noiembrie, nr. 104/1944, p. 1; 14 februarie, nr. 19/1881, p. 73-74; 17 februarie, nr. 20/1881, p. 77-79; 19 februarie, nr. 21/1881, p. 81-83; 21 februarie, nr. 22/1881, p. 85-87; 19 ianuarie, nr. 7/1878, p. 25-27; 21 ianuarie, nr. 8/1878, p. 29-31; 24 ianuarie, nr. 9/1878, p. 33-35; 3/15 ianuarie, nr. 1/1868, p. 3; 25 decembrie, nr. 151/1879, p. 601-603; 22 mai, nr. 59/1878, p. 236; 25 mai, nr. 60/1878, p. 240; 27 mai, nr. 61/1878, p. 243-244; 30 mai, nr. 62/1878, pp. 247-248; 1 iunie, nr. 63/1878, p. 251-252; 3 iunie, nr. 64/1878, p. 256; 26 noiembrie/7 decembrie, nr. 95/1867, pp. 378-379; 26 martie/7 aprilie, nr. 25/1867, p. 99-100; 30 martie/11 aprilie, nr. 26/1867, p. 103-104; 6/18 aprilie, nr. 28/1867, p. 112; 23 aprilie/5 mai, nr. 33/1867, p. 130-131; 27 aprilie/9 mai, nr. 34/1867, p. 134-135; 23 iulie/4 august, nr. 59/1867, pp. 234-235.

²² Mircea Păcurariu, „Ecoul evenimentelor din Balcani din anii 1875-1878”, în *Repere Sibiene*, II, 1980, p. 92; Valeriu L. Bologa, „Ajutorul românilor ardeleni pentru răniții Războiului Independenței”, în *Revista Transilvania*, nr. 5-6/1941, pp. 390-407; Milan Șesan, „Ecourile răscoalei țărănești în presa românească

sa, pentru prosperitate și dezvoltare economică în cadrul poporului nostru, după modelul altor țări. Așadar, *Telegraful Român*, prin materialele tipărite, rămâne o cronică a timpului său, din care se pot reface cu ușurință diferite momente din istoria zbuciumată a românilor de peste tot, înscriind o pagină redevabilă în animarea sentimentului de unitate națională, de apărare a pământului strămoșesc și a Bisericii străbune.

În 1852 au apărut *Calendarele Arhiepiscopiei Sibiului*. Acestea, ocupându-se de probleme bisericesti, economice, medicale și gospodărești, au contribuit la luminarea țaranului român de altădată. Prin paginile de versuri și proză clasică românească, ele au ajutat la cultivarea limbii literare române și la o mai bună cunoaștere a ei în mediul românesc transilvănean, iar prin publicarea articolelor privitoare la istoria tuturor românilor, *Calendarele sibiene* au reușit să facă tot mai cunoscută această istorie în rândul maselor populare românești, întărind conștiința de unitate națională și pregătind drumul spre marele act al Unirii din 1918²³.

Importante periodice bisericesti au apărut și la Arad și Caransebeș. *Speranța* (1869-1872), *Lumina* (1872-1875), *Biserica și Școala* (1877-1948), *Foaia diecezană* (1886-1948, 1995-până azi), prin materialul lor bogat și diversificat au reprezentat adevărate manuale pentru profesori, învățători, elevi și credincioși, îmbinând armonios elementele teoretice cu cele practice. De asemenea, ca și *Telegraful Român*, acestea au jucat un rol important în mobilizarea clerului și întregului neam românesc din Banat pentru atingerea scopului măreț al unității naționale²⁴.

transilvăneană”, în *M.A.*, nr. 1-3/1977, p. 11-12; Mircea Păcurariu, „Momente importante din istoria poporului român, oglindite în *Telegraful Român*”, în *TR*, nr. 1-4/1978, p. 9

²³ Vasile Șchior, „Calendarele și răspândirea în spațiul etnic-cultural românesc”, în *Analele Bucovinei*, Cernăuți, nr. 1/1996, p. 56; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Calendare și almanahuri românești 1731-1918*, București, 1981, p. 15; Mircea Păcurariu, „125 de ani de la apariția Calendarelor Arhiepiscopiei Sibiului”, în *MA*, nr. 7-9/1977, pp. 591-600; Elena Dunăreanu, *Calendarele românești sibiene (1793-1970)*, Sibiu, 1970, pp. 62-64.

²⁴ Roman Ciorogariu, *Din trecutul revistelor și ziarelor de la noi: Speranța (1869), Lumina (1872), Biserica și școala (1877), Tribuna (1884-1912)*, Cluj, 1934, p. 3; Gheorghe Naghi, „Din începuturile revistei *Speranța*”, în *MB*, nr. 9-12/1976, p. 719; Mihaela Bedecan, „Presa ecleziastică românească din Transilvania în perioada 1850-1875”, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu”*, Cluj-Napoca, 2007, p. 13; Gheorghe Perva, „Cărți și publicații vechi. Primele exemplare din *Lumina*”, în *MB*, nr. 9-10/1962, pp. 554-555; Gheorghe Lițiu, *Episcopia Aradului*, Arad, 1950, pp. 43-44; Mircea Păcurariu, „Învățământul teologic la Arad”, în vol. *Episcopia Aradului, istorie, viață culturală, monumente de artă*, Arad, 1989, pp. 158-160; Toma G. Bulat, „Un secol de la reînființarea Episcopiei din Caransebeș”, în *MB*, nr. 7-9/1965, p. 562; I. D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 198; I. D. Suci, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, Vol. I, Timișoara, 1980, pp. 11-12; Petru Călin, *Tiparul românesc diecezan din Caransebeș. 1885-1918*, Reșița, 1996, p. 256.

Un loc aparte în publicistica românească l-a ocupat presa pedagogică, prin care se sprijinea îndeaproape evoluția procesului de învățământ. Bursierii mitropolitului Andrei Șaguna, printre care Ioan Popescu, Daniil Popovici Barcianu, Zaharia Boiu, alături de alți absolvenți ai Institutului teologic-pedagogic din Sibiu, inițiază reforma sistemului și procesului de învățământ, trecându-se de la cel de tip feudal, cu accentul pus numai pe memorare, la cel modern, bazat pe intuiție și deducție și dezvoltat în școlile apusene de celebrul pedagog Herbart și ucenicii acestuia. Analiza conținutului principalelor gazete pedagogice transilvănene (*Amicul școlii* 1860-1865, *Organul pedagogic* 1863, *Foișoara Telegrafului Român* 1876-1877, *Foaia pedagogică* 1897-1900, *Vatra școlară* 1907-1912, *Pedagogia nouă* 1900, toate la Sibiu, *Higiena și școala* 1876 Gherla, 1877-1880 Timișoara, *Lumina* 1894-1895 Giula, *Reuniunea învățătorilor români* 1904-1914 Arad, *Educatorul* 1909-1914 Oravița) pune în lumină bogăția și interesanta varietate a tematicii pedagogice dezbătute și arată însemnatul rol pe care l-a ocupat aceasta în viața social-politică²⁵.

În ceea ce privește presa greco-catolică, aceasta nu s-a ridicat la nivelul periodicelor bisericești ortodoxe, nici din punct de vedere teologic-stilistic și nici din perspectiva varietății temelor abordate. Cu toate că în paginile lor s-au publicat mai multe predici la duminici și sărbători (*Sionul românesc* 1865-1867, 1871-1872 Viena, *Amvonulu* 1868, 1871-1881 Pesta, *Foaia bisericească* 1883-1887 Blaj, *Foaia bisericească și școlară* 1887-1891 Blaj, *Cultura creștină* 1911-1926, 1936-1944 Blaj, *Predicatorul săteanului român* 1875-1890 Gherla), spiritul mult prea polemic și prezentările tendențioase și lipsite de obiectivitate privind trecutul Bisericii din Transilvania fac să își piardă din valoare²⁶.

Prin urmare, primele publicații bisericești din Transilvania, chiar dacă erau mai întâi tribune politice și economice, legau cultura românească de cea europeană și descriau

²⁵ Vasile Popeangă, *Presa pedagogică din Transilvania 1860-1918*, București, 1966, pp. 10-244; Ioan N. Ciolan, Victor V. Grecu, *Visarion Roman – pedagog social*, București, 1971, pp. 47-49; Pavel Vasici, „Despre starea de acum a școlilor noastre din Transilvania”, în *Amicul școlii*, nr. 2/1860, pp. 143-149.

²⁶ Nae Antonescu, „Presa greco-catolică”, în *Cultura Creștină*, număr jubiliar dedicat aniversării a 240 de ani de la înființarea școlilor din Blaj (1754-1994), octombrie 1994, p. 137; Mircea Păcurariu, „O foaie românească tipărită la Viena acum o sută de ani”, în *Almanahul parohiei ortodoxe române din Viena*, Viena, 1967, pp. 99-100; Claudia Crișan (Oancea-Raica), *Cultura și literatura în presa blăjeană interbelică*, teză de doctorat (rezumat), Alba-Iulia, 2008, pp. 3-15; Claudia Crișan (Oancea-Raica), „Scurtă incursiune în presa blăjeană”, în *Astra blăjeană*, nr. 3/2008, p. 24.

cu responsabilitate problemele societății și Bisericii de la noi. Prin raportarea neconținută la viața culturală, publicațiile transilvănene au făcut oficiul de unificare a limbii române într-o perioadă în care unitatea noastră națională nu era încă înfăptuită.

În continuare, găsim necesar a menționa primele reviste ecleziale apărute pe teritoriul țării noastre. După editarea mai multor gazete și ziare bisericești zonale, se simțea nevoia tot mai mare a unui jurnal care să reprezinte întreaga Ortodoxie românească. Acest lucru s-a realizat în anul 1874, când, din inițiativa mitropolitului Nifon, apare la București revista *Biserica Ortodoxă Română*, organ oficial al Sfântului Sinod. În paginile sale s-au prezentat aspecte ale vieții spirituale din toate regiunile locuite de români, apoi articole referitoare la teologia sistematică și practică, la trecutul patriei și al Bisericii noastre, în același timp acordându-se o atenție deosebită activității pastorale și învățământului teologic. A apărut până în 1878, apoi din 1880 până în 1916 și din 1921 până astăzi²⁷.

Pe lângă aceasta, au apărut alte reviste bisericești, care prin articolele lor elevate au contribuit la luminarea clerului și a credincioșilor: *Viitorul* de la Iași 1894-1904 și București 1904-1916, 1930-1942; *Revista Teologică* de la Iași 1883-1887; *Candela* de la Cernăuți 1882-1914, 1923-1946; *Revista Ortodoxă* de la București 1912-1916; *Ortodoxul* de la București 1880-1886 și *Revista preoților* de la Timișoara 1910-1918. În Transilvania, *Revista Teologică*, editată în 1907 de viitorul mitropolit Nicolae Bălan, publicând articole cu un caracter exclusiv teologic, a deschis drumul pentru viitoarele periodice care vor trata cu precădere teme și probleme bisericești. De asemenea, toate aceste reviste au sprijinit idealul de unitate națională, paginile lor răsunând de îndemnuri la credință în Dumnezeu și dragoste de neam pentru românii de pretutindeni, fapt care le-a conferit o mare popularitate în țară și peste hotare. A fost editată până în 1916, apoi între 1921-1947 și din 1956 până astăzi²⁸. Așadar, primele reviste teologice de la noi au

²⁷ Arhim. Iuliu Scriban, „Revista *Biserica Ortodoxă Română* în 1940”, în *BOR*, nr. 1-2/1940, p. 6; Gheorghe Vasilescu, „130 de ani de la apariția primului număr al revistei *Biserica Ortodoxă Română*”, în *BOR*, 2004, nr. 9-12, pp. 562-564; Alexandru Stănculescu-Bârda, *Revista „Biserica Ortodoxă Română” la 110 ani de la apariție (1874-octombrie- 1984)*, *BOR*, nr. 8-10/1984, p. 648-650; Petre Gârboviceanu, „Revista *Biserica Ortodoxă Română*”, în *BOR*, nr. 1/1902, pp. 144-145; „*Biserica Ortodoxă Română*”, 25 ani de la aparițiunea revistei „*Biserica Ortodoxă Română*”, nr. 1/1902, p. 1; Mihail Popescu, „Mari redactori și colaboratorii acestei reviste de la aparițiunea ei și până astăzi”, în *BOR*, nr. 1/1902, p. 135.

²⁸ „*Ortodoxul*”, București, februarie, nr. 3/1880, p. 59-66; februarie, nr. 4/1880, p. 103; septembrie, nr. 5/1880, p. 113-127; aprilie, nr. 7/1880, p. 185; iunie, nr. 11/1880, p. 293; „*Revista Teologică*”, nr. 2/1883, p. 1 și Vasile Vasilache, *Iosif Naniescu, strălucit mitropolit al Moldovei*, Neamț, 1940, p. 114-115; Mircea

constituit unul dintre mijloacele accesibile de informare pastorală și orientare spirituală pentru slujitorii și credincioșii Bisericii noastre.

La București s-a înregistrat un progres semnificativ în publicistica eclezială, fiind editate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul celui următor mai multe gazete și ziare, unele cu o durată mai lungă, altele, din lipsă de fonduri sau din pricina caracterului polemic pe care l-au adoptat cu privire la legile domnitorului Alexandru Ioan Cuza și la poziția unor înalți slujitori ai Bisericii față de acestea, cu o existență efemeră. Astfel, notăm: *Ecclesia* (1866-1867), *Vocea Bisericii* (1870-1872), *Vocea clerului* (1876-1878), *Amvonul* (1891-1893), *Amvonul și Școala* (1893-1894), *Voința Bisericii Române* (1891-1894), *Vocea Bisericii* (1894-1896), *Teologul* (1897-1899), *Apostolul* (1900-1901), *Consolatorul* (1898-1904), *Amvonul – Organul societății clerului român «Ajutorul»* (1904-1916), *Școala și Biserica* (1898-1914), *România Ortodoxă* (1904), *Vestitorul* (1908-1910), *Biserica Română* (1908-1909), *Pagini Teologice* (1911-1912) și *Cultura* (1911-1915, 1918)²⁹.

Întrucât învățământul teologic a cunoscut o dezvoltare semnificativă, era firesc ca și articolele publicațiilor bisericești să prezinte o îmbunătățire literară, stilistică și de conținut. Tema principală, nelipsită din paginile niciunui periodic eclezial de la București, a fost militarea pentru drepturile clerului, insistându-se asupra ridicării acestuia din starea de lipsuri materiale și culturale. În acest sens, s-au publicat nenumărate articole pastorale și predici, pentru ca preoțimea să-și desfășoare misiunea conform cu învățăturile Mântuitorului Hristos, ale Sfinților Apostoli și ale Sfinților Părinți. Pe lângă acestea, nu au lipsit articolele dogmatice, apologetice, morale, liturgice, canonice și istorice. Un alt aspect esențial, căruia presa eclezială de la București îi acordă

Păcurariu, „Bibliografia articolelor privind Istoria Bisericii Române din *Revista Teologică* de la Iași”, în *BOR*, nr. 3-4/1959, p. 400; „Viitorul”, *Către cititori*, București, 1 septembrie, nr. 1/1904, p. 1; Ion N. Oprea, *Bucovina în presa vremii, Cernăuți (1811-2004)*, Iași, 2004, p. 297; „Candela”, 1 iulie, nr. 1/1882, p. 4; *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, București, 2010, p. 151; Sofron Vlad, „Din viața Mitropoliei Ardelene în cei 100 de ani de existență”, în *MA*, nr. 11-12/1964, p. 850; Grigore T. Marcu, „Începuturile „Revistei Teologice”. Câteva documente inedite”, în *RT*, Sibiu, nr. 3-4/1940, p. 83; Ana Grama, „Revista Teologică, Consistoriul sibian și asesorul Elie Miron Cristea, 1904-1905”, în *RT*, Sibiu, nr. 1/2007, p. 34; Nicolae Bălan, „Cum am întemeiat *Revista Teologică*”, în *RT*, Sibiu, nr. 1-2/1935, p. 2; *RT*, Sibiu, 1 ianuarie nr. 1/1907, p. 1; „Către cititori”, în *Revista Ortodoxă*, nr. 1/1913, p. 1; *Revista preoților*, nr. 1/1910, p. 1.

²⁹ Onisifor Ghibu, *Ziaristica...*, pp. 44, 48, 66-67, 79, 111-114, 118, 127; Nicolae Dobrescu, *Istoria Bisericii din România, 1850-1895*, Vol. 1, București, 1905, pp. 97-108; „Apostolul”, 1 octombrie, nr. 1/1900, p. 1; „Amvonul”, aprilie, nr. 1/1904, p. 1;

o atenție deosebită, a fost îmbunătățirea învățământului teologic și religios în școli, subliniindu-se de fiecare dată necesitatea acestuia în vederea dezvoltării materiale și spirituale a unei societăți.

Din nefericire, au existat și unele gazete mult prea polemice (*Apărătorul clerului* 1894-1895 București, *Redeșteptarea* 1897 Iași), redactorii lor, certați cu disciplina preoțească, interpretând subiectiv și arbitrar anumite acțiuni ale unor ierarhi și diferite canoane și tradiții ale Bisericii Ortodoxe (problema monahismului, recăsătorirea preoților etc). Chiar dacă s-au consemnat astfel de neînțelegeri, presa bisericească din București a scos în evidență nedreptățile sociale și a creat o concepție care pune în evidență simbioza dintre Biserică și națiune, considerând Ortodoxia elementul central al românismului³⁰.

Ca și la București, ziaristica eclezială din alte zone ale Țării Românești până în anul 1918 a cunoscut o evoluție considerabilă, aproape în fiecare centru eparhial editându-se câte o publicație prin care se contribuia la dezvoltarea sentimentului religios în rândul credincioșilor, dar și la îmbunătățirea metodelor de pastorație ale preoților. De asemenea, în paginile lor se publicau articole temeinice cu diferite teme teologice (dogmatice, apologetice, liturgice etc). Unele dintre cele mai bune periodice din Țara Românească au fost cele de la Râmnicu Vâlcea și Curtea de Argeș, redactate în urma strădaniilor unor societăți clericale (*Menirea preotului* 1890-1898, *Cuvântul Adevărului* 1902-1909, *Păstorul Ortodox* 1902-1912, *Calea Vieții* 1904-1912, *Adevărul Bisericesc* 1912-1916, *Luminătorul* 1909-1912 Craiova, *Înnoirea* 1912-1914)³¹.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, publicistica ecleziastică din Moldova nu este atât de bogată ca cea din Țara Românească, însă se pot consemna câteva reviste mai importante, precum *Biserica și Școala* de la Galați 1889-1893 și *Ortodoxul* de la Iași 1910-1913, preocupându-se, mai ales, de nevoile Bisericii din această parte a țării, dar și de unele chestiuni teologice. De asemenea, periodicele de la Cernăuți, (*Viitorul* 1904-1916, *Almanahul „Academia Ortodoxă”*, *Societatea studenților în teologie de la Universitatea din Cernăuți* 1884-1934, *Calendarul pentru*

³⁰ „Apărătorul clerului”, nr. 1/1894, p. 1; „Redeșteptarea”, 5 ianuarie, nr. 1/1897, p. 1.

³¹ „Menirea preotului”, 1 martie, nr. 1/1890, p. 1; Onisifor Ghibu, *Ziaristica....*, p. 107; „Cuvântul Adevărului”, 14 aprilie, nr. 1/1902, p. 1; Ilie Barangă, *Dicționarul presei argeșene*, Pitești, 2005, p. 107; George Baiculescu, Georgeta Răduică, Neonila Onofrei, *Publicațiile periodice românești*, București, 1969, tom. II, p. 385.

ducatul Bucovinei 1841-1873, *Deșteptarea* 1893-1904), sunt rezultatul unui efort susținut din partea ierarhilor și preoților din Bucovina pentru dezvoltarea unei presei bisericești de valoare aici³².

În Basarabia, presa locală, supusă unor restricții opresive, s-a realizat în permanență sub teroarea cenzurii imperiale. Într-un astfel de context, prin jertfa și dăruirea unor oameni ai Bisericii, s-a reușit ceea ce de mult se dorea și anume editarea unor periodice în limba română, așa cum a fost mai ales *Luminătorul* 1908-1918, 1919-1940, 1941-1944, 1992-până astăzi, Chișinău. Aceste realizări pe tărâm publicistic dovedesc aportul clerului din Basarabia în acțiunile de păstrare a identității naționale³³.

Cu toate că, de-a lungul secolelor, Transilvania și Banatul au suferit prigoana multor puteri și dominații străine, aceste regiuni și-au dezvoltat propria lor cultură și conștiință de neam, alăturându-se celorlalte provincii românești și formând un tot unitar. Interesele politice ale națiunii române transilvănene se împleteau cu cele bisericești, așa cum putem observa din presa eclezială din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul celui următor. Slujitorii Bisericii trebuiau să se gândească nu numai la pregătirea teologică a clerului, ci și la evoluția culturală, politică și economică a românilor transilvăneni. În acest sens, au fost redactate publicații cu un alt conținut decât cel bisericesc, îngrijite de preoți și teologi, dovedindu-se astfel interesul deosebit pe care l-au arătat reprezentanții Bisericii din Transilvania și Banat pentru păstrarea limbii materne și a valorilor culturale românești, conștiința fiind de rolul acestora în menținerea unității naționale.

Slujitorilor bisericești transilvăneni le revine, pe tărâmul presei bisericești, meritul unor premiere. Astfel, primul periodic pedagogic a fost editat de Visarion Roman, prima revistă economică, *Meseriașul Român* 1886-1889, a fost redactată de preotul brașovean Bartolomeu Baiulescu, iar primul ziar politic românesc din Banat s-a editat de către protopopul Meletie Drăghici al Timișoarei. De asemenea, la Orăștie au apărut câteva publicații sub redacția preotului Ioan Moța (*Libertatea* 1902-1909, 1911-1915,

³² Nerva Hodoș și Alexandru Sadi-Ionescu, *Publicațiunile...*, p. 70; Ilie Luceac, „Începuturile presei românești în Bucovina secolului al XIX-lea”, în *Secvențe din istoria presei românești*, Cluj-Napoca, 2007, pp. 341, 348.

³³ Maria Danilov, „Presa din Basarabia în secolul al XIX-lea (Din dosarele secrete ale Arhivei guberniale)”, în *Secvențe din istoria presei românești*, Cluj-Napoca, 2007, p. 327.

1918, *Foaia interesantă* 1907-1914, *Bunul Econom* 1899-1901, 1903, 1905-1907, *Tovărășia* 1905-1906), care și-au adus contribuția la întărirea conștiinței naționale³⁴.

Așadar, prin publicațiile din Transilvania și Banat editate de clerici, munca depusă pentru progresul cultural și economic era îmbinată cu cea menită să lucreze pentru emanciparea politică a românilor din aceste zone.

*

Presa bisericească românească până în 1918 a militat pentru pregătirea teologică a clerului, rezolvarea unor probleme apărute în viața Bisericii și pentru dezvoltarea învățământului religios în școli. De asemenea, din toate cele prezentate, rezultă că publicațiile ecleziiale care au apărut până la Unirea din 1918 au constituit modalități de afirmare ale idealurilor naționale de luptă pentru dreptate socială, pentru libertate, suveranitate și independență națională, pentru modelarea conștiinței unui întreg popor, manifestând prin toate acestea un caracter multiplu și progresist.

³⁴ Gabriel Valeriu Basa, *Presa românească din Orăștie și rolul ei la realizarea unității naționale*, Deva, 2007, p. 162.